

PAGONYBĖS TIESOS BEIEŠKANT

Gintaras Beresnevičius

Klatingas žodis „tradicija“. Viena vertus, tai, kas tęsiama, perduodama iš kartos į kartą – šventas dalykas, pagrindų pagrindas. Tradicija yra identifikacijos pagrindas, ji suteikia galimybę tapti savim tam tikroje terpėje, išlaikant savo vertybes, pasaulėžiūros pagrindus, veiklos modelius, religingumą.

Tai savaime suprantama. Tik kartais ta tradicija kaip sąvoka kerta savo pačios pagrindus; kada reikia mėginti susivokti, ar *tradicija yra tradiciška*, kai kalambūro verta situacija verčia žodį „tradicija“ perskaityti kitaip. Ypač kai klausama, ar „tradicija atitinka tradiciją“.

Tai klausimas, kuris religijose sąlygoja revoliucinius pokyčius – būtent taip klausė Liuteris, Kalvinas, gero kai prieš juos Echnatonas, pirmas tokių klausinėtojų; vėliau klausinėjosi žydų pranašai bei tebeklausinėja ir tebeatsakinėja sektos, kurioms klausimas „ar galiojanti tradicija atitinka pirminę tradiciją“ yra būtinas jos pačios egzistavimo pagrindas, nes sekta privalo atsakyti „ne!“

Religija, atsakiusi „ne“, reformuojasi, atsinaujina, atsakiusi „taip“ – tęsiasi, stengdamasi nieko nekeisti.

Ką čia bekeisi, nes gyva grindžianti tradicija – šventa.

Ilgas įvadas, nes ir tema ilga bei neišsemiama nei straipsniu, nei pokalbiu, nei pokalbių ciklais. Juolab kad bijau, jog sprendimas tegalimas ideologijos lygmeniu, o ideologijų esti daug ir jos skirtingos.

Klausimas šiuo metu formuluojamas taip: ar dabartiniai pagonybės išpažinėjai Lietuvoje gali būti vadinami tradicinės Lietuvos ar lietuviškos religijos išpažinėjais?

Klausimas, viena vertus, absurdiškas. Tradicinėmis Lietuvos religijomis pripažintos atėjusios „iš šalies“: iš Izraelio, Krymo, Romos, Mekos. Tradicinės ir teisėtos, nes čia gyvuoja ilgą laiką, turi sekėjų ir išpažinėjų, turi šimtametę tradiciją Lietuvoje, šventyklas, dvasininkus, šventraščius, šventes, apeigas bei ritualus, *tradicijas*.

O tuo metu išnyra senosios lietuvių religijos išpažinėjai, teigiantys išpažįstą tą pačią tradiciją, kuri XIII–XIV a. buvusi oficiali Lietuvos valstybinė religija ir kurią brutaliai nutraukęs Lietuvos krikštas, įsikūšus užsienio jėgoms ir vykdant jų valią.

Lietuvių pagonybė negalinti nebūti tradicinė religija,

jei tokios yra didesnę ar mažesnę reikšmę ir palyginti nedidelį išpažinėjų skaičių turinčios kitos religijos, juk visos Lietuvoje tradicinėmis pripažintos ir atitinkamas religines teises įgijusios religijos yra vienu ar kitu metu įvežtos, importuotos, t. y. visos tradicinės genetiškai svetimos. Vienintelė genetiškai sava religija, senoji lietuvių religija, nepripažinta tradicine. Iš esmės tai nonsensas.

Tačiau pagrįstas istoriniu faktu, kad ir koku žiauriu – senoji religija pasibaigė. Pasibaigė XIV–XV a. sankirtoje, sunaikinus žynių luomą, atlikusį kulto apeigas, perdavusį iš kartos į kartą šventąją, religinę, mitologinę tradiciją, svarbiausias šventvietes ir šventoves; įsteigus tegu ir iš pradžių retą parapijų tinklą, bet vis dėlto ėmus christianizuoti kraštą.

Iš tiesų mišinių, susidariusių iš senosios religijos ir mitologijos relikto, valstietiško religingumo, paveikto ir katalikybės apeigų ir mokymo, galime pavadinti geriausiu atveju sinkretizmu. Blogiausiu – religine maišatimi, kurioje apie tam tikrus Dievo, Jėzaus, Marijos, Juozapo, daugelio šventųjų paveikslus akumuliuojasi archajiškos tradicijos ir universalių žemdirbiškų tikėjimų bei mitologemų šleifai, o gal kai kuriais atvejais atvirkščiai – apie senąją dievybę, pakeitusią vardą, bet nepakeitusią funkcijų, telkiasi šventės ar apeigos, laikomos krikščioniškomis ir visiškai patekusios į krikščioniškų tikėjimų ir ritualų erdvę. Kiekvienas toks ir panašus atvejis tokie sudėtingi, kad *tradicinio* substrato nuo krikščioniškų apnašų, ar, suprantama, atvirkščiai, krikščioniško branduolio nuo *tradicijos* duotos formos – neįmanoma atskirti. Atskirais atvejais tokią analizę, skirtą gali atlikti etnologija, tautosaka, choreografija, kiek daugiau gali nuveikti mitologijos tyrinėjimai, ieškantys bendresnių vaizdinių sankabų ir dar daugiau religiniai istoriniai ir apskritai religijotyriniai tyrimai, kurie klausia ne tik apie vaizdinius, dievų vardus bei funkcijas, kultą ir žynius, bet ir visos šitos įvairovės *funkcionavimą*, t. y. žvelgia į religiją kaip gyvą, istoriškai veikiančią ir istoriškai kintantį organizmą, turintį centrą ir periferines zonas, panteono ir žynių hierarchijas, atitinkamus reagavimo į šventybę būdus etc.

Tokių mokslingų išvedžiojimų reikia, idant pabrėž-

tume – religija pernelyg sudėtinga ir kompleksiška, kad būtų perduodama ne kitaip negu *tradicijos* keliu. O jei tradicijos nėra, negalime kalbėti apie religijos atgaivinimą. Jei būtų likę šventraščiai, nepertraukiama žynių grandinė, nenutrūkstami aukojimai bent viename atokiame centre, kurių metu recituojami mitiniai pasakojimai ir vardijami dievai – kita kalba. Dabar viso to neturime, tenka pripažinti, kad gyvos tradicijos nėra.

Tradiciją mėgina atkurti mokslas, tačiau reikia turėti omenyje – mokslas atkuria detales, schemas (dažniausiai detales), kur kiekvieną rekonstrukciją gali keisti kita, besiremianti kitais principais ir atitinkamai duodanti kitokį rezultatą, kitoki *vaizdą*. Tačiau net ir tobuliausios metodologijos atkuria modelį, kaip ta religija galėjo atrodyti, kaip ji galėjo reikštis, ir pats mokslas žino, kad tas modelis neteisingas – duomenų pernelyg maža. Net geriausiu atveju atkūrę garvežį ar galvoje, atsiminimuose įstrigusį jo vaizdą įkūniję metalu, gausime tik metalo luitą, visai struktūrišką, bet jei nebus nei bėgių, nei anglies, šis atkūrimas liks negyvas ir tuščias. Taip juokingai atrodytų ir religinė bendruomenė, savo veiklą grindžianti moksline monografija. Čia reikia apreiškimo, kitaip religija nesujudės, bėgiai nesudundės, o apreiškimo nėra. Dievai jei ir reikšėsi, jų raiška baigta. O mokslas rekonstruoja vaizdinius ir schemas, kuria skulptūras, bet mokslo tikslai nėra Pigmaliono tikslai, ir joks dievas neįkvėps mokslininko kaltuvu išrėžtai Galatėjai gyvybės. Mokslas sau tokių tikslų nė nekelia, antraip jis virstų maginiu okultizmu.

Antras kelias, kuriuo galime kalbėti apie Tradicijos atkūrimą – mėginti ją išlukštenti iš *gyvos* etnografinės-tautosakinės tradicijos, kuri gyva buvo dar labai neseniai, o salelės, išlaikiusios papročius, ritualizuotą elgseną, burtus, žolininkystę, raganystę ir kerėjimus, tebegyvuoja, tačiau tai ne tiesioginiai saitai, vedantys nuo pat senosios religijos į šiandieną, o ryšiai su senojo maginio elgesio salelėmis (kurios gali būti ir labai archajiškos), bet jos nieku gyvu nesusidėsto į sistemą ir juolab neatstovauja senajai religinei sistemai. Galimas dalykas, kad maginiai dalykai (žinia, išskyrus ateities spėjimus ir pan.) nebuvo jos toleruojami, o raganystė niekada netampa religinės sistemos pripažinta dalimi.

Yra sistema – etnografinio-folklorinio elgesio sistema, išlikusi gal nuo tikrai senų laikų, su savo šventėmis, apeigomis, tikėjimais – tačiau tai *etnografija*, o ne religija. Ar šokiai, žaidimai, Rasos/Joninės ar Užgavėnės yra gyvos šventės ir ar čia daugiau nėra tuščio barškėjimo, už kurio ne dievų cimbolai, o buitiški ir vėlyvi Kanapinis su Lašininiu, kažkas panašaus į XIX a. lauke atliekamų komiksų herojus – klausimas, į kurį dabar neatsakinėsime, juolab kad vienintelis šiandien besiperšantis atsakymas būtų – kiekvienam tikriausiai savaip.

Etnografijos, etnografinės elgsenos pratęsimas į XXI a. nebūtų ne tik juokinga ar gėdinga – tai būtina, norint

išsilaikyti, be to, tai autentiška (XIX–XX a. pirmos pusės prasme). Tačiau etnografija – ne religija.

Taigi trumpai tariant: mokslinės rekonstrukcijos tradicijos neatgaivins, žemdirbių papročiai etnografijoje, bendri daugeliui Europos tautų, irgi nėra savasties, juolab religinės savasties, pagrindas.

Tad nėra jokio pagrindo bandyti atgaivinti tradiciją, tokio pagrindo, kuris leistų antai išskleisti ir įtvirtinti tradicinę doktriną.

Vis dėlto matau kitą kelią, kaip jį mato ir dalis vadinamųjų pagonių. Nors tas kelias ir veda, tačiau nežinia kur, ir neišvengiamai atsідūręs miglose negalėsi apsig-raibyti, kas yra kur ir kur pats atsідūrei.

Tai, sakytume, yra distiliato kelias, jei jau svetimžodį vartoti. Bet šis žodis gerai nusako procesą, dėl kurio, manau, mūsų pagonys ir nuvokia susiduriantys su kitokyste, kuri savaime ir išivardija kaip religinė, kadangi gretutinio religinio potyrio, ypač stipraus, su kuriuo tą jauseną galima palyginti, nėra.

Prisipažįstu, tam tikra prasme man panaši jausena nesvetima. Iš esmės kasdien dirbdamas, susiliesdamas, mąstydamas kitokyste, šiuo atveju senąją religiją, tu negali nepradėti jos *jausti*. Lygiai kaip ir gilindamasis į sakmių pasaulį, ypač jausdamas magišką, stebuk-

Kodex szubrawski, Wilno, 1819. Raižinys tituliniam puslapyje:
„Kelijantis ant kastuvo bajoraitis, idant iš toli geriau skirtų žmonių darbus, stebi pasaulį per žiūroną arba perspektyvą.
Iš veido panašus į savo prabočių Perkūną, kadaisė tramdžiusį apgavikus, girtuoklius, veltėdžius ir visokius nedorėlius.
Apsirengęs tais pačiais drabužiais, kaip ir jo protėvis Perkūnaitis.“

lingą ar net mistišką kai kurių dainų poveikį, juolab kai autentiškas dainas atlieka autentiški folkloriniai ansambliai. Tai – nesakau, kad sukrečiantis, tačiau stiprus, intensyvus išgyvenimas, kurį aprašyti ir atpasakoti sudėtinga ir gal geriau su tokiais dalykais neprasidėti – jie beverčiai, vertę turi tai, kas neišsakoma. Pridurkime nuolat švenčiamas, tą potyrį gaivinančias ir tvirtinančias kalendorines šventes, dievų meditacijas, gamtos ir kosmoso šventybiškumo pajautą – išties

įmanoma *patirti* tai, kas tegali būti lyginama su tokiais jausmais ar potyriais kaip religija, kaip meilė, kad ir kaip sentimentaliai tai skambėtų. Šio potyrio objekto iš esmės nėra, tik *būseną*, iš kurios tu gali interpretuoti pasaulį kitaip, naujai, intymiau liesdamasis su juo.

Manychiau, šis *distiliatas* iš folkloro, etnografijos, tradicijos likučių šaltiniuose, sunkiai apibūdinamas tradicijos perdavimas nesąmoningai iš kartos į kartą – judesiais, mentaliteto bruožais, archetipais, genais, – tai ir gali būti ieškoma tradicija.

Tai nėra senoji religija ir negali būti. Tai kažkoks išgyvenimas, neaišku, ar religinis, bet ne profaniškas – tai tikrai. Gal tai ypatingas, sakralizuotas savęs ir aplinkos santykio, mums nežinomų esinių artumo ar tolumo išgyvenimas, bet veikiausiai – šventybiškumo gamtoje išgyvenimas, potyris, kad šventybė yra aplink, reiškiasi, ir viena iš jos apraiškų – meilė. Tokį potyrį išgyventi įmanoma, jis dvasinį gyvenimą, be abejonės, praturtina.

Tik ar tai religinis potyris? Šį tą panašaus tu gali išgyventi paniręs į poeziją, gal į muziką, gal tiesiog laukinio kalnų peizažo fone. Antra vertus, pagonybės distiliatas gali apimti ir poeziją, ir muziką. Kodėl gi ne.

Tik tokie du pagonys negalės pasidalyti tarpusavyje potyrių bendrumu – tie potyriai, kaip sakiau, sunkiai

įžodinami ir sunkiai perduodami. Net ir bendraminčių. Vienas pagonybė gali vadinti visai kitus išgyvenimus nei kitas ar trečias, ir vienam pagonybė, šiurkščiai tariant, „išsidistiliuos“ iš Joninių nakties šventės, kitam iš skudučių sąskambių, trečiam iš eilėraščio, ir visus šiuos – vadinkime juos sakraliais – potyrius vadinti religiniais, pagoniškais ar tradiciniais nėra jokio pagrindo. Tai veikiau šiuolaikinio žmogaus atsakas į iš praeities atskambančius šventybiškus garsus, į tuos pačius garsus, aidinčius iš gamtos, – kam jis itin atviras. Atviras jis ir ritualuose, papročiuose slypintiems sakraliniams turiniams, bet iš viso to nesusiklosto religija. Jei kas ir susiklosto – tai naujojo, modernaus žmogaus mėginimas atsakyti sakralybei profaniškoje aplinkoje, atsakyti kaip galima šiandien, o ne kaip buvo atsakinėjama prieš šimtmečius ar ištisus tūkstantmečius.

Todėl šią tradiciją suvokti galėčiau, jei ji vadintųsi tokia, kokia yra – naująja pagonybe, o ne senosios religijos atgaivinimu, tradicijos prikėlimu. Senoji tradicija čia gali būti suvokiama kaip mažas gaivinantis šaltinis, o ne plūstanti versmė. Naujoji pagonybė turi vietą ir kontekstą pasauliniame *New Age* fone, o visi „prikėlimai“ kvepia nesveika nekromantija ar šarlatanyste. ❧